

**PETER MICHALOVIČ:
ŽIVOT A PRÍBEH**

Kino-Ikon, č. 2.2011.

Pamäti Pavla Branka s názvom Proti prúdu sa netradične začínajú slovami rakúskeho kritika a aforistu Kurta Tucholského: „Kto píše autobiografiu, má čo skrývať.“ Tucholského výpomoc však netreba chápať ako ospravedlnenie za to, čo bude nasledovať, skôr ju treba interpretovať ako verejné priznanie, že subjekt a zároveň objekt autobiografie má svoje zákutia, ktoré si vezme do hrobu. Branko ako skúsený kritik dobre vedel a vie, že niečo musel metodicky vynechať, pretože to nebolo dôležité a navyše to nijako nedeformovalo jeho autoportrét. Okrem toho samotný fakt, že sa rozhodol napísať pamäti a nie historickú štúdiu, jednoznačne dal všetkým na známosť, že písanie textu bolo limitované tým, čo si pamätal alebo na čo sa jeho pamäť mohla rozpomenúť za prispenia rôznych stôp, zanechaných minulými udalosťami. Branko svoje pamäti paradoxne začína tým, čo si nemohol pamätať, teda svojím narodením. Pre každého človeka je zaiste dôležitý dátum a miesto narodenia, lenže v Brankovom prípade sa už jeden z týchto indexov stal problematickým. Narodil sa 27. apríla 1921, 32 stupňov 05 minút severnej šírky a 29 stupňov 05 minút východnej dĺžky. Na jednej strane máme veľmi presne určené miesto na Zemi, tak presne, ako málo kto z nás. Na druhej strane toto miesto nemá meno a nemá ho jednoducho preto, že Pavel Branko sa narodil na lodi. Takáto udalosť príchodu na svet by sa viac hodila do filmu alebo literatúry než do obvyklého životopisu, bola však spôsobená tým, že otec Daniel sa ako rakúsko-uhorský vojnový zajatec zoznámil s matkou Martou v Omsku na Sibíri, a keď ako Žid konvertoval na kresťanstvo, vydala sa za neho, pričom manželov repatriovali do bývalého Československa. Prvým miestom, ktoré si už Branko pamätá, je Hačava. Rodina sa sem presťahovala, lebo otec nastúpil do zamestnania v miestnej magnezitke, kde bol vedúcim skladu. Otcove pracovné zaradenie garantovalo slušný príjem, takže rodina bola na miestne pomery považovaná za pánsku, dokonca si mohla dovoliť aj slúžku. Branko bol obyčajné dieťa, podľa vlastného priznania jedinou vlastnosťou, ktorá ho odlišovala od iných detí, bola nadštandardná zvedavosť. Rád sa vydával do okolitej prírody na objaviteľské cesty, veľa čítal a v neďalekej Rimavskej Sobotě po prvý raz videl film. Doteraz si živo pamätá, ako hlboko na neho zapôsobilo toto dieťa moderného veku, predovšetkým zázrak filmového strihu, vďaka ktorému mohol príbeh, odohrávajúci sa v skutočnosti, preskočiť napríklad do sveta halucinácií. V roku 1930 odišiel otec do dôchodku a o rok nato sa rodina presťahovala do Bratislavy, kde Branko začal chodiť na gymnázium na Grösslingovej ulici. V prvých dvoch triedach ho učili literárny vedec Milan Pišút a básnik Emil Boleslav Lukáč. Keďže Branko mal rád literatúru, nič lepšie sa mu nemohlo prihodiť, lebo najmä v Pišútovi našiel učiteľa, ktorý mu dokázal „otvoriť“ oči aj pre autorov povinného čítania. Na gymnáziu sa z Branka pomaly, ale celkom iste stával ľavicovo orientovaný intelektuál. Veľkou mierou k tomu prispel najprv nástup fašizmu v Nemecku a neskôr, v roku 1936, aj vypuknutie občianskej vojny v Španielsku. V roku 1939, teda v čase, keď z toho hrozili len nepríjemnosti, vstúpil do v tej dobe už zakázanej komunistickej strany. Aktívne sa zapojil do odboja, po krátkej ilegálnej činnosti ho ÚŠB zatkla. Trest si odpykával v slovenskom väzení, avšak ku koncu vojny ho spolu s ostatnými politickými väzňami odviezli do koncentračného tábora v Mauthausene. Bola to otrasná skúsenosť a na krátky čas sa zdalo, že tento marazmus definitívne skončí nastolením nového režimu. Branko tomu úprimne veril, v knihe bez predsudkov a odsudkov spomína na komunistov, s ktorými bol uväznený. Aj s odstupom času priznáva, že pre neho to boli čestní a charakterní ľudia, ochotní bez váhania položiť aj svoje životy za svoje ideály alebo za záchranu svojich priateľov. Lenže aké veľké muselo

byť sklamanie, keď sa títo odvážni bojovníci so skúsenosťou koncentráku rýchlo nechali skorumpovať mocou, keď namiesto novej šťastnej, spravodlivej spoločnosti budovali novú totalitu. Dezilúzia nedala na seba dlho čakať, jej dôsledkom bolo vystúpenie zo strany. A to v čase, keď sa do nej hrnuli davy v presvedčení, že vstupom získajú nejakú výhodu. Nedá sa povedať, že by Branko bol typickým ľavicovým mysliteľom, nedá sa však ani povedať, že by mu boli niektoré ľavicové myšlienky cudzie. Tak, ako citlivo vnímal praktiky fašistického a komunistického režimu vedúce k ovládnutiu vedomia človeka, tak si dnes uvedomuje hrozbu konzumizmu, vedúceho napríklad k otupeniu senzibility voči spoločenskému daniu a umeniu. Rozdiel je v tom, že fašizmus a komunizmus si poslušnosť vynucovali násilím, naproti tomu konzumizmus dosahuje podrobenie zvädzaním, sľubovaním viac statkov a peňazí, ktoré vraj dokážu urobiť človeka šťastným.

Pavel Branko v knihe opisuje stretnutia s ľuďmi, ktorí ho tým či oným spôsobom ovplyvnili, priamo alebo nepriamo formovali jeho myslenie, boli jeho dialogickými partnermi alebo ho ľudsky či intelektuálne zaujali. Treba povedať, že vďaka svojej dlhoročnej praxi filmového kritika sa vypracoval na majstra krátkeho, ale o to viac výstižnejšieho opisu charakteru a intelektu blízkych ľudí. Oceňujem predovšetkým jeho nadhľad, ktorý mu bránil a dodnes bráni, aby niekomu v príliš kritickom zápale neuškodil a iného zase nekriticky adoroval. Za pozitívum knihy považujem aj to, že Branko sa nepokúšal svoje omyly či zlyhania zvaliť na akúsi „anonymnú dobu“, nič neospravedľuje tým notoricky známym: „Čo som mal robiť, veď taká bola doba!“ Nerobil to preto, lebo vždy vedel, že aj on bol súčasťou tej „anonymnej doby“, aj jeho hlas mohol byť, hoci aj nepriamo, legitimizovať zlo páchané „dobou“, alebo postaviť sa proti nemu. Nebol disidentom, avšak vždy, keď to bolo čo i len trochu možné, svojimi kritikami prispieval ku kultivácii názorov na filmovú produkciu. Aby mohol robiť to, čo uznal za vhodné, vždy si našiel taký modus vivendi, ktorý mu to umožnil. Raz sa pre istotu vysťahoval z Bratislavy na chatu do Vysokých Tatier, inokedy hibernoval v sebe filmového kritika a oživil prekladateľa, pred hrozbou ponížujúcej práce sa radšej prepracoval k invalidnému dôchodku, skrátka vždy intelektuálne pracoval a zároveň neplatil za to daň v podobe straty morálky a osobnej integrity. Život Pavla Branka bol skutočne bohatý na udalosti, pričom niektoré bez zveličovania znesú adjektívum „tragické“. Od mladosti bojoval s rôznymi démonmi. Prvým, ktorý ho prenasledoval od mladosti a ktorého sa podľa vlastných slov nezbaví do smrti, je neuróza. V knihe sa o nej otvorene píše, autor nič neskrýval, hoci mnohí spisovatelia v zmysle Tucholského slov by takúto časť pisateľovho Ja celkom určite skryli. Zaujímavý je nielen spôsob, akým o nej v knihe píše, ale aj to, akými fázami prechádzala a ako sa podieľala na tvorbe životného štýlu. Branko totiž rýchlo pochopil, že vo vlastnej neuróze má silného celoživotného protivníka, ktorého nemôže zničiť a preto sa usiloval s ním vyjednávať tak, aby mu príliš neprekážal v práci. Táto negóciácia bola úspešná, veď keby nebola, tak by Branko nestihol toľko napísať a preložiť.

Veľmi otvorene sa v knihe píše aj o dramatickom živote s prvou manželkou Máriou, ktorú premenoval na Libušku. Od začiatku to bolo nerovnocenné manželstvo neurotického intelektuála a psychotickej, vo svojej podstate jednoduchej ženy. S Libuškou síce mal dve deti, lenže ani toto, od prírody pevné puto, nedokázalo manželstvo udržať pri živote. Druhé manželstvo s Emíliou, ktorú „prekrstil“ na Emik už bolo úspešné, trvá dodnes a pani Emília bola a je veľkou oporou svojmu manželovi. Mimochodom, aktom premenovania prešiel aj Pavel Branko, priezvisko Branko najprv používal ako pseudonym a pochádza z básne Sama Chalupku Honia Branka hore Hronom. Keď ho po dvoch rokoch začali týmto menom oslovovať aj blízki spolupracovníci, pre istotu si úradne zmenil priezvisko Haas na Branko, čím vlastne aj pre čitateľov odkryl svoju skutočnú identitu.

Samozrejme, každý čitateľ si z textu bude vyberať niečo iné. Mňa zaujali dva aspekty. Prvý sa týka autorovho vkusu. Nepochybujem o tom, že by Brankov vkus nebolo možné presne zrekonštruovať z jednotlivých kritik filmových a literárnych diel, z rozhovorov či prekladov, lenže autobiografia je cenným svedectvom o tom, čo sa nachádza na vrchole jeho hierarchie vkusu. Je možné menovať konkrétnych autorov a ich diela, podľa mňa to však nemá zmysel a koniec koncov, každý si to môže v knihe prečítať. Oveľa dôležitejšie je zistenie, že Branka najviac zaujali a ovplyvnili tí autori, ktorí kriticky a zároveň výsostne umeleckým spôsobom poukazyvali na problémy nášho sveta, burcovali ľudí, zámerne nás robili citlivejšími voči útlaku, nespravodlivosti, teroru či zlu v akejkolvek podobe. Neznamená to však, že by odsudzoval autorov, nepripisujúcich téme také dôležité miesto ako novým umeleckým postupom a experimentom. Tá prvá skupina autorov ale v Brankovom hodnotovom systéme tvorí dominantu. Okrem toho, alebo možno predovšetkým, sa dá kniha čítať ako príbeh života bohatého na udalosti, pričom označenie „príbeh“ som nepoužil náhodne. Je všeobecne známe, že autor tejto knihy videl veľa filmov a čítal alebo preložil mnoho literárnych diel. Neustála recepcia filmových a literárnych diel samozrejme – bez toho, aby to bolo priznané – determinovala aj spôsob narácie o živote. Osobne a bez nároku na všeobecnú platnosť si trúfam povedať, že za textom autobiografie vidím iný text Brankovho obľúbeného (bez mučenia sa priznávam, že aj môjho) spisovateľa Jacka Londona. Branko sa na viacerých miestach svojej knihy vyznáva z obdivu k Londonovmu románu Morský vlk, ktorý nielenže do slovenčiny preložil (za čo mu aj po mnohých rokoch úprimne ďakujem), ale dokonca k slovenskému vydaniu priložil aj kresbu škunera Prízrak, čiže svoj pokus o rekonštrukciu škunera s podrobným pomenovaním jednotlivých častí lode. Lenže ja za jeho knihou vidím okrem Morského vlka ešte iný Londonov román – Martin Eden. Jednak pre jeho autobiografickosť a jednak pre silný, predovšetkým darwinovský a nietzscheovský podtón. Darwinov princíp evolúcie, neustálej schopnosti adaptácie organizmu na podmienky, v ktorých žije, a Nietzsche hlásaná vôľa k životu, je niečo, čo bolo a našťastie zostalo Pavlovi Brankovi blízke dodnes. Chvalabohu!

Hodnotu knihy zvýšilo vynikajúce redakčné spracovanie, zaujímavá fotodokumentácia a priložené DVD s filmom Zuzany Piussi Hrdina našich čias.

Na začiatku recenzie som spomenul fakt, že Pavel Branko sa narodil na lodi, na konci môjho krátkeho exkurzu knihou Proti prúdu sa mi žiada povedať, že práve táto udalosť možno predznamenal jeho celoživotné putovanie v doslovnom a prenesenom zmysle. Putovanie v doslovnom zmysle sa asi skončilo vtedy, keď Branko konečne našiel byt na najvyššom poschodí, odkiaľ je krásny výhľad na Bratislavu a kde ho v noci neruší zo spánku štekajúce psy, keď prestal cestovať na domáce a zahraničné filmové festivaly. Putovanie v prenesenom zmysle sa ešte neskončilo, a keď mám byť úprimný, som presvedčený, že sa ani neskončí, pretože bude trvať dovtedy, pokiaľ bude trvať život. Byť na ceste je totiž údelom každého darwinistu a nietzscheovca, a medzi nich patrí aj Pavel Branko.